

HET BAS-EFFECT

Geert Pool

Bas de Gaay Fortman (1937) klom snel op binnen de PPR. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1971 was hij een van de vier regionale lijsttrekkers. Na de verkiezingen nam De Gaay Fortman een van de twee behaalde zetels in. De andere werd bezet door Jacques Aarden, een van de partijoprichters. Op het congres van 7 oktober 1972, in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van dat jaar, kozen de leden van de PPR met algemene instemming Bas de Gaay Fortman als landelijk lijsttrekker. Hij behaalde na een succesvolle campagne zeven zetels, waarmee de PPR de vijfde partij van het land werd.

Dit was een knap resultaat. Achteraf bleek het ook een ongeëvenaard resultaat in de geschiedenis van de PPR. Algauw spraken journalisten over het 'Bas-effect'.¹ Een van de verklaringen daarvan is dat De Gaay Fortman in verkiezingstijd handig gebruikmaakte van de media. Samen met zijn inhoudelijke tegenstrever Hans Wiegel van de vvd wist hij als geen ander hoe belangrijk het was om op het juiste moment en op de juiste plek te verschijnen om media-aandacht te krijgen. Hij probeerde daarnaast op een andere, opvallende wijze herkenbaar te zijn voor de kiezer. Zo droeg hij in verkiezingstijd bijna altijd een typerende Amerikaanse pet met daarop 'PPR'. Dat zorgde voor naamsbekendheid, en het maakte hem herkenbaar en eigenaardig tegelijkertijd. Saillant detail is dat uitgerekend de Limburgse afdeling hem verzocht de pet niet te dragen, uit vrees dat de afdeling nog meer werd vereenzelvigd met het carnavalsimago van de provincie.² Een derde kenmerk van De Gaay Fortman was, wederom net als Wiegel, dat hij betrekkelijk jong was voor een lijsttrekker. Uit peilingen uit de jaren zeventig bleek dat deze twee jonge voormannen met name een grote schare jonge, vaak nieuwe kiezers aantrok. Daar kwam bij dat die zich herkenden in de ideeën van de PPR. Thema's als milieu, democratisering, ontwikkelingssamenwerking en pacifisme sloegen duidelijk aan bij jongere kiezers.³

Onderwijl groeiden de ledenaantallen van de PPR onder leiding van De Gaay Fortman spectaculair. In 1972 had de partij 3.800 leden. Het hoogtepunt bereikte de partij in 1977 met ruim 13.000 leden. Al met al was De Gaay Fortman een belangrijke factor in het succes van de partij in de jaren zeventig. Niettemin was er onder zijn leiding geenszins sprake van een voortdurende hosannastemming binnen de partij. Al vanaf de start van de formatieonderhandelingen die tot het kabinet-Den Uyl zouden leiden, was er binnen de PPR kritiek op de koers en zijn leiderschap. Dat hij bij de aanvaarding van het lijsttrekkerschap in 1972 en nogmaals bij de Statenverkiezingen van 1974 verklaarde dat hij slechts voor één periode voorman van de partij wilde zijn, droeg niet bij aan zijn gezag.⁴ Dit was echter niet de enige reden dat zijn positie nooit onomstreden was.

De gemiddelde PPR-kiezer stond weliswaar achter de keuzes van De Gaay Fortman, maar dat gold niet voor alle partijleden. Hij werd geregeld geconfronteerd met de Kerngroep (partijraad) of een congres dat morde dat de partij niet radicaal genoeg was. Een voorbeeld hiervan was het besluit van het partijcongres in 1974 om te streven naar beëindiging van het NAVO-lidmaatschap van Nederland. De Gaay Fortman was geen voorstander van dat besluit, maar het congres nam de motie toch aan. Opmerkelijk genoeg bleek uit een peiling dat driekwart van de PPR-kiezers het met de fractievoorzitter eens was. In zijn periode als fractievoorzitter werd De Gaay Fortman tijdens interne discussies geregeld gevraagd of de PPR het kabinet wel moest blijven steunen. Het overgrote deel van de kiezers beantwoordde deze vraag bij herhaling positief. Desondanks kreeg De Gaay Fortman zelden dezelfde steun in de eigen partij. Zo populair als de voorman was onder het electoraat, zo onmachtig was hij bij tijd en wijle in het bewaren van de eenheid en de koers van de partij. De aankondiging dat hij slechts voor één periode voorman zou zijn en de onenigheid binnen de partij tussen verschillende bloedgroepen droegen daar ongetwijfeld niet aan bij.

Na een roerige periode met het kabinet-Den Uyl droeg De Gaay Fortman in 1977 het partijleiderschap over aan Ria Beckers. In 1977 werd hij fractievoorzitter voor de PPR in de Eerste Kamer. Hij bleef tot 1991 Eerste Kamerlid; vanaf eind 1990 voor GroenLinks. In deze hoedanigheid wist De Gaay Fortman de aandacht nog geregeld op zich te vestigen. Zo pleitte hij – tot ergernis van Beckers – er in 1986 voor om de PPR op te heffen en de partij te laten opgaan in de Groene Partij Nederland,⁵ en verscheen hij tijdens de verkiezingscampagne van 1987 in zeer ceremonieel tenue.⁶ De Gaay Fortman behield zijn gevoel voor publiciteit.